

SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARIDA SHUKUR SA'DULLA ASARLARIDAN FOYDALANISH ORQALI O'QUVCHILARNING TABIATGA MEHRINI OSHIRISH

Otanazarova Mohira

Xorazm viloyati, Qo'shko'pir tumani

17-umum ta'lim maktabi

boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bolalar ijodkorlaridan biri Shukur Sa`dulla ijodini sinfdan tashqari o'qish darslari xususida to'xtalib o'tgan holda yoritib berilgan. Ijodkorning bolalar adabiyotidagi o'rni haqida ma'lumot keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Bolalar adabiyoti, tasvirda qisqalik, ravonlik, badiiy qarash, "Yomg'ir yog'aloq" she'ri.*

Sinfdan tashqari o'qish bolalarda ezgulikka muhabbat, yovuzlikka nafrat uyg'otish, bog'lanishni, nutqni o'stirish, adabiy – estetik tafakkurni yuksaltirishga xizmat qiladi.

Bolalar adabiyoti avvalo o'zining qiziqarli mazmuni, badiiy obrazlarining go'zalligi, tilning ifodaliligi, she'riy so'zlarning musiqaviyligi bilan bolalarga quvonch baxsh etadi. Ayni vaqtda u bolalarga tarbiyaviy ta'sir ham ko'rsatadi. Bolalar adabiyoti o'quvchiga jonajon o'lka tabiatini, kishilarning mehnati, hayoti, ularning qilayotgan ishlari va ko'rsatayotgan qahramonliklarini, bolalar hayotidan olingan voqealarni, bolalarning o'yinlari, ertaliklari, orzu istaklarini hikoya qilib beradi. Bu borada ertaklar katta ahamiyatga ega.

Bolalik qisqa muddatli bo'lsa-da, uning taassurotlari va xotiralari abadiy qoladi. Hech kimga sir emaski, insonning kelajakdagi taqdiri va hayot yo'lining tamal toshi ko'pincha bolalik davrida qo'yiladi. Shunga ko'ra, hayotimizning birinchi davrini o'ziga xos dunyo deb atash mumkin. Bu olamning badiiy qarashi sanaladigan, ixcham, lekin chinakam murakkab va jozibali bolalar adabiyoti bir qarashda kattalar uchun o'yin-kulgidek tuyuladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, ba'zida ular unga qarashmaydi.

Shukur Sa'dulla shoir, dramaturg, yozuvchi, tarjimon va noshir ana shunday ijodkorlardandir. Shoirning 50-yillar bolalariga cheksiz quvonch bag'ishladi:

Yomg'ir yog'aloq Yam-yashil o'tloq, Endi ekinlar Chiqarar quloq.

(«Yomg'ir yog'aloq»)

Yoki:

Oydin, Lola g'oz bo'ldi, O'yinimiz soz bo'ldi,

Bolta bir o'zi tulki, Turishi bo'ldi kulki.

(«Tulki bilan g'ozlan»)

deb boshlanuvchi dilkash va quvnoq, o'ynoqi she'rlarini hozir nevarali bo'lganimizda ham sog'inch bilan eslab yuramiz. Ular hozirgacha darslik va xrestomatiyalardan tushmay, xalqimizning ma'naviy mulkiga aylanib qolgan.

Jizzaxdagi Narimonov nomli maktabda o'qib yurganidayoq badiiy adabiyotga ishtiyoqi kuchli bo'lgan Shukur Sa'dulla o'z ijodini 30-yillardan boshlaydi. 1932-yilda bosmadan chiqqan «Hayqiriq» nomli ilk to'plami yosh shoirning kelajagiga umid va ishonch uyg'otadi. Shundan keyin ketma-ket «Uch ayiq», «Ayyor chumchuq», «Sen nima qilding?», «Shohista», «Dumsiz tulkilan» to'plamlari e'lon qilinadi.

Shoir she'rlari asosan yosh bolalarga mo'ljallangan bo'lib, ularda ma'lum tushuncha – hayotdagi voqea va narsalarning mohiyati, ko'rinishi va mazmuni haqida bilim berishga qaratilgan. Bu oson tushuncha emas, lekin u bolalarning hayot haqidagi g'oyalari va g'oyalariga juda mos keladi. Ayni paytda ana shu qarash va g'oyalarni boyitishga xizmat qiladi.

Masalan, yuqorida tilga olingan “Yomg'ir yog'aloq” she'rining birinchi to'rtligida o'tloqlarning ko'kalamzorlashishi, yomg'ir paytida ekinlarning unib chiqishi haqida umumiy ma'lumot berilgan. Ikkinchi to'rttada yomg'ir bilan bog'liq sahna chizilgan. To'g'rirog'i, o'quvchini o'ziga tanish, ammo unchalik e'tibor bermaydigan manzara o'ziga tortadi. Ya'ni, yomg'ir suvining ariqlardan to'lib-toshib, shoshib, ariqlarga quyilishi haqida gap ketyapti. Ammo bu oddiy ma'lumot emas. Korporativ zinapoyadan yuqoriga ko'tarilish yosh o'quvchining ruhiyati uchun idealdir. Shuning uchun u nafaqat o'quvchini xabardor qiladi, balki zavq bag'ishlaydi va fikrni uyg'otadi. Misralardagi hijolarning qisqaligi (har misra 5 bo'g'indan iborat) va to'q qofiyalarning (yog'aloq-o'tloq-quloq; oshib-shoshib-toshib va hokazo) qo'llanishi she'rning badiiy soddaligini, misralarning ovoz uzmay, bir zarb bilan o'qilishini ta'minlaydi.

Shoir asarlarining yutug'ini tayin etgan omillardan yana biri qofiyadosh so'zlardan tashqari misralarning ichida ham o'xshash, hamohang tovushlardan unumli va o'rinli foydalanishidir. Masalan:

Men qushchaman – kichkina, Tillarim chuchukkina.

Ola-chipor qanotim, Bilsangiz – chittak otim. («Chittak»)

She'rdagi «qushchaman», «kichkina», «chuchukkina», «ola-chipon»,

«chittak» so'zlaridagich tovushining takror-takror kelishi

asarga ravonlik bag'ishlaydi, qolaversa, bolaning og'zaki nutqini o'stiradi.

Kichkintoylarning ruhiy olami va yosh xususiyatlarini chuqur bilgan Shukur Sa'dulla asarlarining katta qismini syujetli, voqeaband she'rlar tashkil etadi.

«Shoir she'rlarining muvaffaqiyati shundaki, – deb yozgan edi, O'tkir Rashid, – ular umumiylikdan, quruq ritorikadan uzoq bo'lgan syujetli va voqeaband she'rlardir. Ma'lumki, voqeabandlik, ayniqsa, bolalar asari uchun muhim ahamiyatga ega. Bunday she'r bolani zeriktirmaydi. U xuddi hikoya yoki ertak kabi bola ongiga, xotirasiga oson singadi».

Sinchiklab ko'zdan kechirilsa, Shukur Sa'dulla she'rlaridagi voqeabandlik xalq og'zaki ijodining samarali ta'siri natijasi ekanini fahmlash qiyin emas. Darhaqiqat, shoir qator xalq ertaklarini qayta ishlab, «Dumsiz tulkilan», «Ikki sandiq», «Uch tulki», «Qarg'avoy», «Tulki bilan Turna» nomlari ostida chop ettiradi. O'zi ham «Ikki donishmand», «Ayyor chumchuq», «Laqma it», «Och bo'ri, sho'x qo'zi va qirchang'i» kabi talay ertaklar yaratadi. Adibning «Kachal polvon», «Yoriltosh» asarlari ham xalq og'zaki ijodidan ruhlanib yozilgan. Filologiya fanlari doktori O.Safarov: «Xalq ertaklari ustidagi qizg'in amaliy ijodiy faoliyat jarayonida Shukur Sa'dulla ko'p narsa o'rgandi, xalq ijodiy laboratoriyasining aslahalari bilan qurollana bordi, xalq tiliga xos donolik, burrolik, samimiylik, qochirimdorlik barcha sirlaridan voqif bo'la bordi», deganida tamoman haqdir.

Bolalar adabiyoti haqida gap ketganda uning tarbiyaviy vazifasiga hamisha alohida e'tibor beriladi. Aslida, bu tabiiy. Zero, u nima yaxshi, nima yomon ekanini tushunishga, hayot va shaxsiyat va axloqni tushunishga o'rgatadi. Shubhasiz, bu xususiyat Shukur Sa'dulla ijodiga ham tegishli.

Kezi kelganda, shoirning «Tulki bilan g'ozlan», «Mitti», «Uloqcha», «Bola bilan to'rg'ay», «Chuchvara qaynaydi», «To'rt fasl» kabi she'rlariga tarbiyaviy ruhni nihoyatda ustalik bilan singdirgani holda «Ozoda», «Mening ayam»,

«Dastyor qiz» singari ayrim asarlarida quruq pand-nasihat darajasiga tushirib, qo'yganini ham ta'kidlash zarur. «Ozodaliging uchun rahmat» deb olqishlash yoki

«to'g'ri o'tin», «to'g'ri yun» qabilida dakki berish adabiyotning vazifasiga kirmaydi. Tasvirda qisqalik, ravonlik ijodkorning kichik hikoyalari ham xos etakchi xususiyatdir. Ular, hatto, hajm jihatidan kichik she'rga teng bo'lib, mag'zi to'q va u yoki bu masala haqida kitobxonda yaxlit tasavvur uyg'otishga qodir. Masalan, chol bilan bolaning suhbatidagi «Anqov» hikoyasi bor-yo'g'i bir necha satrdan iborat. Ammo uning katta-yu kichikka xos anqovlik illati haqida ma'lum tushuncha berishiga shubha yo'q. Har qanday illatning bolalikdan boshlab shakllanishi nazarda tutilsa, bu xildagi

asarlarning tarbiyaviy qimmati yanada ortadi. Yozuvchining «Qaysar bolalar» hikoyalarida ham u yoki bu illat yorqin ko'rsatiladi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari o'qish darolarida Shukur Sa'dullani she'riy asarlarni o'rganish o'quvchilarning axloqiy sifatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni milliy qadriyatlarimizni bilgan holda aqlan yetuk, jismonan sog'lom qilib tarbiyalash biz murabbiylar, ustozlar zimmasidadir. Shunday ekan mashaqqatli ammo sharafli kasbimizni sidqidildan bajarishda izlanuvchan ijodkor bo'lishimiz zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Matchonov S., Shojalilov A., G`ulomova X., Sariyev Sh., Dolimov Z. O`qish kitobi: 4-sinf uchun darslik. - Toshkent: O`qituvchi, 2011. – 240 b.
2. Umarova M. O`qish kitobi: 3-sinf uchun darslik.- T.: O`qituvchi, 2012.- 224 b.
3. G'affarova T. O`qish kitobi: 2-sinf uchun darslik.- T.: Sharq, 2012.- 176 b.